

811.163.41'367.52

811.163.41'28

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.18>**САЊА П. ОГЊАНОВИЋ***Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 17. 10. 2023.

Прихваћен: 12. 12. 2023.

О РЕДУ РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се представља теоријски оквир појма ред речи у српском језику, кроз преглед најзначајније литературе о том питању. Посебна пажња је посвећена реду речи (тј. линеаризацији реченичних делова) у дијалектима српског језика. Иако се о реду речи у савременом српском књижевном језику писало понешто у граматицама (почевши од Т. Маретића, преко А. Белића па до савремених граматика српског језика), али и у обимнијим монографским студијама (нпр. Љ. Поповића), ред речи у дијалектима српског језика је тема која је мање обрађивана. Узроци томе су различити. У раду се указује на одређене проблеме које са собом носи анализа реда речи у дијалектима српског језика, посебно узевши у обзир чињеницу да дијалекатска грађа представља говорни језик пренесен у писани текст.

Кључне речи: српски језик, дијалекти, дијалекатска синтакса, ред речи / линеаризација.

1. О ПОЈМУ РЕД РЕЧИ

Најшире узето, ред речи представља распоред реченичних делова у организацији реченице. Поред термина *ред речи*, *редослед речи*, *распоред речи*, као и застарелих термина *рјечослијед*, *поредање ријечи* и сл. (в. Поповић 2004: 14–15, Милановић 2014: 169), у науци о језику бележи се и термин *линеаризација реченичних делова* (нпр. З. Симић 2012, Р. Младеновић 2013). Под

* sanjar_51@yahoo.com

термином ред речи се обично подразумевају две појаве: „редослед речи у говорном ланцу и међусобни распоред конституената свих оних хијераризованих синтаксичких конструкција које се тим значењима исказују” и „онај језички систем на основу кога говорник, сходно својим комуникативним потребама, бира распоред елемената при реализацији неке реченице” (Поповић 2004: 11).

Реду речи у српском језику, као и факторима који утичу на распоређивање језичких јединица на реченичном нивоу, могуће је, стога, приступити с различитих аспеката – граматичко-семантичког, информативног или стилистичког. При проучавању реда речи прави се разлика „између ’апстрактног’ и ’конкретног’ реда ријечи, тј. између основног граматичко-семантичког (неактуелизованог, неконтекстуалног) реда ријечи, и актуелизованог (контекстуалног, контекстуално условљеног) реда ријечи” (Ковачевић 2013: 131). Први подразумева реченицу као апстрактну језичку јединицу, а други реченицу као конкретну комуникативну јединицу. Наравно, граматичка и комуникативна/информативна вредност реченице су неодвојиве, јер се чланови синтаксичких конструкција не могу посматрати искључиво као апстрактне граматичке категорије, већ и као јединице с комуникативном/информативном вредношћу, која се остварује конституисањем реченице у говорној ситуацији. Те две међусобно повезане реченичне структуре, граматичка и информативна, представљају главне чиниоце који одређују ред речи, односно позициону реализацију реченице (Поповић 2004: 12).¹

С обзиром на ограничења у погледу распореда реченичних делова, језици се деле на оне са слободним и оне с везаним редом речи. Опште је познато да српски језик спада у језике са слободним редом речи, иако и овде у погледу линеаризације постоје извесна ограничења. Одређена слобода у низању реченичних конституената је условила да се од најранијих радова по питању реда речи говори о два типа распореда: *обичном* и *обрнутом*, *граматичком* и *логичком*, *редовном* и *обрнутом*, *обичном* и *пригодном*, *граматичком* и *реторичком* и сл. (за детаљнији преглед в. Поповић 2004: 15).

Како је синтакса област за коју се интересовање у научној јавности исказало нешто касније, тако је и синтаксичка област реда речи имала сличан статус у лингвистичкој науци. „Све до краја деветнаестог и почетка двадесетог века проучавање распореда реченичних чланова било је сумарно и састојало се

¹ Реченични конституенти, дакле, поред синтаксичких функција које имају у оквиру реченичне структуре, учествују и у формирању реченичне перспективе. Како запажа М. Ивић (1976: 29), реченична перспектива представља рангирање реченичних елемената у зависности од њихове информационе вредности у датим комуникативним условима. Дакле, функционална перспектива реченице односи се на могућности варирања дате реченичне структуре у складу с потребама комуникације, а та функционална перспектива, како истиче аутор, у српском се језику највише остварује променама у реду речи, тако што се издваја оно што је информативно најважније, а да се не наруши основни смисао реченице.

углавном од по неколико уопштених и непрецизних правила датих у појединим граматицама односно синтаксама” (Поповић 2004: 23).²

2. О ДОСАДАШЊИМ ПРОУЧАВАЊИМА РЕДА РЕЧИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У дугој половини XIX века ред речи постаје тема коју дотичу многи лингвисти (нпр. Вебер 1859: 149–153, С. Новаковић 1869: 12–13, П. Будмани 1897: 75–76), а почеци озбиљнијег интересовања за ред речи у српском језику везују се за Петра П. Ђорђевића и његову приступну академску беседу под насловом *О реду речи у српском језику* (Ђорђевић 1898), којом су представљени основни модели реченичне линеаризације. Годину дана након Ђорђевићеве беседе појављује се *ГраMATика и стилистика хрватскога или српскога књижевног језика* Томе Маретића (Маретић 1899), која садржи део посвећен реду речи. Одмах за Маретићевом граматицом се 1900. године појављује и Бернекеров *Ред речи у словенским језицима* (према Јонке 1963).

При описивању реда речи он се често и прописивао, с више или мање правила. Знатна ограничавања у линеаризацији давала су се обично енклитикама, нпр. у радовима В. Гортана (Гортан 1956) и М. Пешикана (Пешикан 1959). Тако, Гортан сматра да енклитици није место иза било какве говорне паузе, а нарочито иза проширених делова реченице. По ауторовом суду и „јеzičном осјећању” (Гортан 1956: 15–16) није добар пример: *Сви наши народи су заслужено стекли слободу*, јер енклитика долази непосредно иза именичке синтагме, тј. говорне паузе. Пешикан такође поставља одређена ограничења у погледу линеаризације енклитика, те сматра нпр. недопустивим раздвајање атрибута и именице енклитиком, а за Маретићева правила оцењује да „остављају више слободе у погледу смештаја енклитике него што то допушта *савремено књижевно језичко осећање*” (Пешикан 1959: 20, курс. С. О.). Било је и аутора који су се залагали за слободнији приступ у размештају енклитика, па тако Љ. Јонке пише да су „*погрешни сви шаблонски покушаји рјешавања тога питања. [...] О положају енклитике у реченици одлучује дакле контекст, састав реченице, реченични акценат, који одговара одређеној ситуацији*” (Јонке 1953: 150).³ Питањем реда речи су се бавили и други лингвисти, М. Павловић (1972), М. Ивић (1976), Ј. Силић (1984) и др.

² Ипак, питањима реда речи су се дотичале и неке граматице из XVIII и прве половине XIX века (в. Матић 2018).

³ Слично читамо и код А. Пети Стантић, која је, одговарајући на Катичићеве ставове о строго утврђеном распореду енклитика, истакла: „*Strogo i mehanički određenim, naime, unutar jezičke strukture držim samo ono o čemu nema dvojbe, tako da se svaki odmak od strogo i mehanički određenog smatra pogreškom, a ne stilskom mogućnošću*” (Пети Стантић 2009: 91).

Као значајна и у извесном смислу преломна издваја се монографија Љ. Поповића под насловом *Ред речи у реченици* (1997), рађена на корпусу језика писаца XIX и XX века. Аутор је настојао пре свега да утврди факторе који утичу на различите распореде речи у реченици, али и информативно-експресивне функције тих распореда, а као један од главних циљева истиче се показивање везе не само између распоређивања реченичних чланова са синтаксичком структуром просте реченице, него и с њеном информативном актуелизацијом (Поповић 2004: 19). Уочава и разне типове позиционих система који регулишу позиционирање проклитичких и наглашених помоћних речи, везника и речци, а онда и упитних и односних заменица и прилога. Као важне делове реченице издваја и енклитике, које такође настоји да позиционо опише.

За истраживање синтаксе и реда речи, пре свега у говорном језику, посебно су значајна истраживања М. Павловића. Он је истицао да „принцип говорног потенцијала и његова зависност од опште и специфичне говорне ситуације, схваћени као главни реагенс реализације процеса мишљења и афектних стања, морају добити пун значај при проучавању, објашњавању и квалификовању језичких појава”, као и да је говорна ситуација заправо „комплекс оних појава које сачињавају конкретне услове при којима г о в о р као индивидуална појава добија свој социјални значај и претвара се у језик” (Павловић 1972: 97). Говорни моменат је, дакле, тај који „усмерава и одређује својим тежиштем реч предикативског значаја у реченици; он усмерава односе реченице, диригује *редом речи* у реченици [...]” (Исто: 99, курз. С. О.). Овакви приступи могу бити нарочито значајни за дијалекатску синтаксу, јер проучавање дијалеката представља заправо проучавање живе, говорне речи.

На значај говорног језика у језичким истраживањима, али и на његову разлику у односу на писани, скретали су пажњу бројни истраживачи. Тако, М. Ивић истиче да су говорни и писани језик два посебна система, као и „да је govorna rečenica u principu мање rigorozno konstruisana od pisane; да је podložna inverzijama, naknadnom dodavanju, ponavljanjima; да допушта *slobodniji red reči*; да се odlikuje čestim elipsama” (Ивић 1965: 18–19, курз. С. О.). На разлике између писаног и говорног језика је скретала пажњу и И. Грицкат, истичући да сваки вид слободног писања нужно подстиче аутора да изоштрава, дотерује своје реченице, те ће писани текст бити природан „утолико што ће бити мање или више одраз тих мисаоних сплетова, али неприродан утолико што неће одразити владајуће говорне обичаје” (Грицкат 1975: 23).⁴

Поред синтаксичког, писано је и о стилистичком аспекту реда речи. Значајни су прилози С. Ившића (1952) и Б. Поповића (1960), као и Љ. Јонкеа (1963). Лингвостилистичке теме у реду речи данас посебно добијају на значају,

⁴ Исп. и претпоставку аутора да неке особине, које никада нису стављене на папир, могу бити откривене тек у слободном говору (Исто: 40).

где се истичу радови Р. Симића (1998), М. Ковачевића (2000, 2003, 2013 итд.), Н. Милановић (2014, 2015) и др.

О систему енклитика и њиховом распореду, али и о месту осталих реченичних чланова, писано је и из дијахронијске перспективе, па тако С. Павловић пише о конституисању система енклитика у српском језику од XII до XVIII века, описујући и промене у хијерархији енклитика у низовима (Павловић 2013). Описе распореда енклитика у различитим документима из ранијих епоха налазимо и код других аутора, нпр. Р. Стијовић (2008), Н. Јовић (2011) и др.

Иако је већина аутора пишући о реду речи препознала велику слободу у организацији реченице српског стандардног језика, енклитике су ипак посматране кроз призму одређених правила. И аутори који нису били присталице крутих правила при линеаризацији, налазе да је позиција енклитика донекле ограничена (нпр. немогућност њиховог постављања на прво место у реченици). Нарочито се у литератури истицало познато Вакернагелово правило о другом положају енклитике, иако се и то правило некада тумачило прозодијски, када се првом у реченици сматрала прва прозодијска јединица, а некада синтаксички, када се првом јединицом сматрала једна синтаксичка целина, без обзира на то колико чланова она имала (више о томе в. Вукомановић 1965). Иначе се о линеаризацији енклитика писало много више него о другим питањима у реду речи па је још В. Караџић 1818. године, пишући о заменицама и заменичким енклитикама, запазио да „у почетку н. п. не може се рећи *ти смо дали, га сам виђео, те су звали*; него *теби смо дали, њега сам виђео, тебе су звали* и т. д.” (Караџић 1818: L).

3. О ТЗВ. РЕДОВНОМ И ОБРНУТОМ РЕДУ РЕЧИ

Како се већ код првих проучавалаца реда речи у српском језику линеаризација није посматрала као произвољно низање реченичних чланова, тако су се већ од првих радова разликовала два типа распореда јединица. Различити распореди су имали и различите називе: исправни и преобраћени рјечослед, обични и обрнути, редовни и обрнути, традиционални и оказионални, граматички и логички, итд. (Поповић 2004: 15). Иако критеријуми на основу којих је извршена подела нису увек јасно предочени, издвајају се два поларитета: један распоред је основни, базични, а други је његова модификација; један је стилски неутралан, док је други стилски маркиран; један је уобичајен, а други је редак, неуобичајен. „За све ове поделе заједничко је то што се тежиште ставља на један од два распореда – онај који се, зависно од критеријума класификације, назива редовни, граматички, обични и сл., док се онај други сматра као нешто секундарно и изузетно” (Исто 2004: 15).

Ипак, да у вези с питањем тзв. обрнутог и редовног реда речи није тако једноставна ситуација, говоре нам и различите оцене положаја основних реченичних елемената, субјекта и предиката. Тако је за Бернекера редован ред речи када реченица почиње глаголом (предикатом), а за П. Ђорђевића пак кад реченица почиње субјектом (Јонке 1963: 172–174). Наравно, како је Љ. Јонке показао, преглед различитог материјала је довео и до различитих закључака (Исто). Поред тога, термини 'редовно' и 'обрнуто' (и све њихове варијанте) саме проучаваоце реда речи могу такође увести у недоумицу, јер некада није једноставно одредити шта је заправо то редовно, а шта обрнуто. Тако, П. Ђорђевић најпре истиче да положај присвојног придева иза именице представља редован ред речи („да се овакав ред (иза именице) присвојним придевима често може сматрати као р е д о в а н , [...]” (Ђорђевић 1898: 201, спац. С. О.), док неколико редова ниже, у фусноти, додаје: „али ми се чини да у Даничићевим и у Вуковим Народним Пословицама преовлађује р е д о в а н ред (присвојни придев испред именице). То ће исто бити и у народним песмама” (Исто, спац. С. О.). Дакле, у случају присвојних придева, њихова и антепонираниост и постпонираниост су оцењене као 'редован положај' у оквиру реда речи.

С обзиром на нашу тему, од пресудне је важности то што се до увида у ред речи у стандардном српском језику долазило на основу писаних текстова, а тек се по изузетку приступало синтаксичкој анализи живог говора. Како је указивао М. Павловић, језик и „његове појаве обично се проучавају у њиховом виду тзв. нормалног говора, а то би овде имало да значи: говора који припада мирном стилу интелектуализације. У стварности, пак, говор се увек изводи у ситуацијама више или мање емоционално обојеним” (Павловић 1972: 91). Проучавајући психолошке и стилске моменте који условљавају ред речи, он је поводом редовног и обрнутог реда речи истакао: „Нормалан је и један и други вид, с обзиром на услове реченичне реализације. Израз 'обрнут' се може узети само релативно, јер се не може утврдити да су констатација и експликација примарни видови реализације изражавања” (Исто: 226).

4. О ПРОБЛЕМИМА ПРОУЧАВАЊА РЕДА РЕЧИ У СРПСКОЈ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈИ

Док се о реду речи у савременом српском књижевном језику писало понешто у граматицама (почевши од Т. Маретића, преко А. Белића па до савремених грамика српског језика, нпр. Пипер и др.), али и у обимнијим монографским студијама (нпр. Поповић 2004), ред речи у дијалектима српског језика је битно мање обрађиван. Ако се при дијалектолошким описима и помиње ред речи, он се често обрађује успутно – у оквиру синтаксе или изван ње (в. нпр. Милетић

1940, Ивић 1957, Пешикан 1965, Николић 1966 и др.), каткад као део језичког описа за који није потпуно сигурно припада ли уопште граматички.

И сама дијалекатска синтакса је заправо област којој је посвећивано најмање пажње у дијалектолошким истраживањима, како у српском тако и у другим језицима (словенским и несловенским). Велика пажња се посвећује анализи прозодијских, фонетских и морфолошких особина народних говора, док опис синтаксичке структуре често остаје по страни, или пак бива поменут у неколико редова. Како наводи Собољев (1997: 10), необрађеност дијалекатске синтаксе својствена је скоро свим лингвистичким традицијама у Европи, поред осталих и у германистици и русистици. Досад је и у српској дијалектологији урађен релативно мали број студија посвећених синтаксичким питањима (нпр. аутора Д. Петровића (1974), Р. Симића (1980), С. Милорадовић (2003), М. Шћепановића (2013), М. Јуришић (2014), Б. Вељовић (2018), З. Симића (2018) итд.), при чему су тек поједини аутори нешто простора давали реду речи. За себних описа реда речи у дијалектима било је мало (в. нпр. Ђукановић 1997), али је у новије време, поред испитивања реда речи у појединим дијалектима (нпр. у радовима З. Симића и Р. Младеновића), предузето и истраживање које тежи да тој теми приступи синтетички, тј. да на општедијалекатском плану региструју кључне појаве у реду речи (Огњановић 2020).

Постоји неколико разлога таквом статусу синтаксе у дијалектологији. Прво, дијалектолошким упитницима се не могу лако добити одговори важни за синтаксичка питања: лако је навести информатора да употреби одређену реч, њен облик и сл., али није тако лако добити информацију о нпр. употреби глаголских облика, реду речи итд.⁵ Други разлог лежи у томе што се у истраживању народних говора испитанику често постављају оквирне теме за разговор (о обичајима, прошлости и сл.), а то нужно са собом носи умањење спонтаног и непосредног разговора, у коме би могле доћи до изражаја одређене језичке особине које не долазе до изражаја у приповедачким, тематски омеђеним формама. Синтаксички упитници Милке Ивић (1963) и Софије Милорадовић (Ракић Милојковић 1995) свакако представљају значајан допринос методологији истраживања дијалекатске синтаксе. Ипак, представљајући две врсте питања у свом синтаксичком упитнику, М. Ивић наводи да неке језичке појаве захтевају „посебан поступак на терену”, јер су „претежно такве природе да се

⁵ Ипак, има покушаја да се и путем писане анкете дође до одговора о распоређивању реченичних чланова (в. Рамадановић–Вирч 2013), где су информаторима дате енклитике обележене бројевима, који они треба да распореде у одговарајући низ. Међутим, поузданост резултата насталих оваквом анализом може бити упитна, јер се очекује промишљање информатора о склопу саме реченице, а не спонтаност (раз)говора, где се очекују најпоузданији резултати (исп. упутства дијалектолога да на терену информатори обично не треба да буду упућени у то да се истражује њихов говор, с обзиром на то да га тада често макар подсвесно мењају и прилагођавају писаној или неписаној норми).

аутентични одговор на њих не може добити испитивањем по квестионару, већ једино у слободном разговору” (Ивић 1963: 18). Говорећи о дијалектолошким испитивањима народних говора, још је А. Белић истицао да је „и за синтаксу и за све друге особине најлепши [...] извор – говор, р а з г о в о р” (Белић 1913: 254, спац. С. О.). Узевши у обзир ова запажања, јасно је зашто су се поједини дијалектолози приликом теренског истраживања служили само методом *слободног разговора*, сматрајући да се једино тако може доћи до сигурних резултата, при чему су користили упитник тек за потребе проверавања неке већ уочене појаве. Л. Вујовић тако наводи да се у истраживању говора Мрковића служио „методом слободног разговора, који једино може дати сигурне резултате на оваквом послу” (Вујовић 1969: 81–82). П. Ивић, описујући свој начин истраживања на терену, наводи: „Као обично и другде, примењивао сам метод слободног разговора, а питањима, по правилу заобилазним, прибегавао сам само онда кад слободан разговор није донео податке о некој значајнијој говорној особини” (Ивић 1994: 34, исп. и Милетић 1940: 219–220). Такав приступ може у великој мери бити делотворан и када је реч о истраживањима у области реда речи.

Један од узрока недовољне заступљености синтаксе у дијалектолошким описима Собољев препознаје и у тенденцији да се дијалектолошки описи народних говора приказују диференцијално у односу на стандардни језик, при чему ће неке тананије синтаксичке особине нужно остати неопажене (Собољев 1997: 10).

Није безначајно узети у обзир и начин изношења грађе, где се често у монографским описима говора штампају кратки исечци спонтаног говора, који не одговарају у потпуности стварном приказу говорне ситуације. Непостојање говорног контекста може често онемогућити увид управо у неке синтаксичке одлике, а нарочито у стилистичке. Увид у шири контекст је нпр. потребан за тумачење могуће фокализације, односно потребе говорника за наглашавањем. Ипак, у новије време се све више скреће пажња на значај самог дијалекатског текста, као и на начин његовог транскрибовања, где би се из текста стекла јасна представа о свим битним чиниоцима дате говорне ситуације (преплитање више говорника, питања информатору, говорни контексти; в. нпр. Бошњаковић 2010). Такво бележење грађе би свакако било од користи не само будућим истраживачима дијалеката српског језика, већ и другим, сродним дисциплинама.⁶ Ваљано транскрибовани шири делови говора су у оваквим истраживањима нарочито драгоцени, јер се само на основу њих могу разумети многе појаве у области реда речи, на које аутори некад нису обраћали пажњу. Поред тога, иако се у

⁶ Познато је да је за дијахронијска проучавања као грађа „веома драгоценена изворна дијалекатска синтакса, која може чувати древне моделе, захваљујући чињеници да није била изложена процесу својеврсне стандардизације, којем су неминовно сви писани језици подвргнути” (Грковић Мејџор 2007: 15).

монографским описима говора синтаксичке особине углавном поткрепљују примерима из грађе, пажљивим увидом у приложене дијалекатске текстове могу се открити и поједине језичке појаве које нису истакнуте као значајне, док се неке тврдње из основнога дела ауторовог текста могу релативизовати.

Интерпункцијски знаци уношени приликом транскрибовања материјала могу некад наводити на погрешне закључке у вези с редом речи. Нпр. као проклитички употребљено би се можда могло тумачити *се* забележено код информатора у Горњим Васојевићима: *Он је у Скџпље и сџдик, тџмо је пукџвник, сџ пензионџсао и остџо у Скџпље* (СТИЈОВИЋ 2007: 272). Другачији распоред интерпункцијских знакова би сугерисао и другачије тумачење распоређивања енклитике *се*. Поред интерпункцијских знакова, лекторске интервенције такође понекад иду на штету изворности текста, тј. говорнога тока, што се открива када се приступи синтаксичкој анализи неког књижевноуметничког текста⁷, по правилу подвргнутог лекторским интервенцијама. Нпр., познато је да су у делима Б. Станковића каснија дотеривања била не само непотребна, већ често и погрешна, па су интервенције ишле дотле да се нпр. апостроф стављао уместо гласа *х* и тамо где њега иначе нема, нпр. у 3. л. јд. аориста од глагола *бити* ('тући'), или, – везано и за тему реда речи, градацијско упитно *не ли* у старијим издањима је замењено са *камо ли* у новијима. На лекторске интервенције и проблеме које оне доносе при синтаксичкој анализи је и раније скретана пажња у нашој науци (в. Огњановић 2020: 11, 102).⁸

5. ЗАКЉУЧАК

И поред бројних изазова које са собом носи проучавање дијалекатске синтаксе, урађен је немали број студија посвећених синтаксичким питањима, при чему су поједини аутори понешто простора давали и реду речи. Засебних описа реда речи у дијалектима било је мало, да би тек у новије време и ове теме почеле добити значају у дијалектолошким радовима.

Проучавање реда речи у дијалектима српског језика у извесном смислу следи темпо проучавања реда речи у српском књижевном језику: требало је да се појави прва монографија посвећена реду речи у књижевном језику (Ј. Поповић, *Ред речи у реченици*, 1997), да би се појавили први чланци посвећени

⁷ Познато је да књижевноуметнички текстови често служе као материјал за дијалекатску анализу.

⁸ Ове појаве нису, међутим, штетне само за синтаксичку анализу, већ и много шире. Тако, позната дечија прича *Јежева кућица*, коју је написао Бранко Попић, познат по томе да се у писању служио претежно језиком Подгрмечја, који је у основици српског књижевног језика ијекавског изговора, у новијем издању (Вулкан издаваштво, 2016) излази на – екавици. Улога лектора, како у књижевноуметничким, тако и у научном и публицистичком стилу, тема је која захтева посебну анализу.

феноменима из домена реда речи у појединим дијалектима. Уследило је наше истраживање реда речи у дијалектима српског језика као целини – на темељу постојећих дијалектолошких записа, фолклористичке грађе и књижевних дела писаних на дијалекту.

Иако нужно фарагментарно, наше почетно истраживања реда речи у дијалектима српског језика говори да је, чак и у садашњем стању њихове очуваности, свеобухватан приступ томе проблему могућ захвљујући томе што безмало све дијалектолошке студије доносе краће или дуже исечке живог говора. Ако би се томе материјалу прикључила богата грађа сачувана у форми аудио(визуелних) записа (нпр. записи похрањени у Дијалектолошком одбору САНУ, Балканолошком институту САНУ и др.), она би, уколико се учини доступном научној јавности а потом и транскрибује, могла чинити солидну базу за будућа проучавање реда речи, како у дијалектима српског језика, тако и у српском језику као целини.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1898:** Александар Белић, Из Гласа Српске Краљевске Академије ЛШ: О реду речи у српскоме језику. Приступна академијска беседа П. П. Ђорђевића, говорена на свечаном скупу С. Кр. Академије 4. фебр. 1896, стр. 167–231. У: *Изабрана дела Александра Белића*, VII том, *Историја српског језика* (Студије, расправе, критике), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, 7–13.
- Белић 1913:** Александар Белић, Мисли о прикупљању дијалекатског материјала. У: *Изабрана дела Александра Белића*, X том, *О дијалектима*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, 249–255.
- Бошњаковић 2010:** Жарко Бошњаковић, Значај дијалекатског текста, *Српски језик*, XV, 369–389.
- Будмани 1897:** Петар Будмани, *Српска синтакса*, Београд: Накладом књижаре В. Валожића.
- Вебер 1859:** Adolf Veber, *Skladnja ilirskoga jezika*, Веџ.
- Вељовић 2018:** Бојана Вељовић, Синтакса глаголских облика у говору Тутина, Новог Пазара и Сјенице, *Српски дијалектолошки зборник*, LXV/1, 1–476.
- Вујовић 1969:** Лука Вујовић, Мрковићки дијалекат, *Српски дијалектолошки зборник*, XVIII, 1–398.
- Вукомановић 1965:** Славко Вукомановић, Наш књижевни језик и питање његове данашње норме, *Књижевност и језик*, XII/3, 101–113.

- Гортан 1956:** Veljko Gortan, О мјесту енклитике у независној рећеници, *Језик*, V/1, Загреб, 14–16.
- Грицкат 1975:** Ирена Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд: Народна библиотека СР Србије.
- Грковић Мејдор 2007:** Јасмина Грковић-Мејдор, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ђукановић 1997:** Петар Ђукановић, О реду речи у драгачевском говору, у: С. Реметић (ур.), *Дани српскога духовног преображења*, IV, *О српским народним говорима*, Деспотовац: Народна библиотека Ресавска школа, 201–207.
- Ивић 1957:** Павле Ивић, О говору Галипољских Срба, *Српски дијалектолошки зборник*, XII, 1–520.
- Ивић 1963:** Милка Ивић, Репертоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, VI, 13–31.
- Ивић 1965:** Milka Ivić, Problem norme u književnom jeziku, *Књижевност и језик*, XII/3, 13–20.
- Ивић 1976:** Милка Ивић, Проблем перспективизације у синтакси, *Јужнословенски филолог*, XXII, 29–46.
- Ивић 1994:** Павле Ивић, О српском говору у Батањи, *Јужнословенски филолог*, L, 33–49.
- Ившић 1952:** Stjepan Ivšić, Nešto o jeziku u našoj versifikaciji, *Језик*, 1/1, Загреб, 10–18.
- Јовић 2011:** Надежда Јовић, *Језик Хиландарског медицинског кодекса*, Ниш: Филозофски факултет.
- Јонке 1953:** Ljudevit Jonke, О помџанју енклитике према роћетку рећенице, *Језик*, II/5, Загреб, 149–150.
- Јонке 1963:** Ljudevit Jonke, О реду ријећи са синтаксичког и стилстичког гледишта у хрватско-српском језику, *Зборник и част Степана Ившића*, Загреб: Хрватско филолошко друштво, 171–182.
- Јуришић 2014:** Марина Јуришић, Синтакса падежа Горње Пчиње (Одредбене функције), *Српски дијалектолошки зборник*, LXI, 367–534.
- Карацић 1818:** Вук Ст. Карацић, *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, Беч, у: Дела Вука Карацића, Београд: Просвета, 1969.

- Ковачевић 2000:** Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2003:** Милош Ковачевић, *Грамматичке и стилистичке теме*, Бања Лука: Књижевна задруга.
- Ковачевић 2013:** Милош Ковачевић, *Лингвистика као србистика*, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет Пале.
- Маретић 1899:** Tomo Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Naklada jugoslavenskog nakladnog d. d., Obnova.
- Матић 2018:** Томислав Матић, О реду речи као специфичном синтаксичком репрезенту језика XIX века у Граматици црквенословенског језика Е. Јовановића из 1851. године, *Српски језик*, XXIII, 487–502.
- Милановић 2014:** Нина Милановић, Нормативно-граматички и стилистички ред ријечи у језику штампе, у: *Радови Филозофског факултета: Филолошке науке*, 16, Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 168–195.
- Милановић 2015:** Нина Милановић, Палилошка понављања и стилистика реда ријечи, *Нова школа*, X, Бијељина, 50–66.
- Милетић 1940:** Бранко Милетић, Црмнички говор, *Српски дијалектолошки зборник*, IX, 211–663.
- Милорадовић 2003:** Софија Милорадовић, *Употреба надежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Младеновић 2013:** Радивоје Младеновић, Линеаризација предикатскофразних енклитика у говорима јужног Косова и јужне Метохије, *Јужнословенски филолог*, LXIX, 401–415.
- Николић 1966:** Берислав Николић, Мачвански говор, *Српски дијалектолошки зборник*, XVI, 179–314.
- Новаковић 1869:** Стојан Новаковић, *Српска синтакса у изводу II*, Slovanská knihovna [без места издања].
- Огњановић 2020:** Сања Огњановић, *Синтакса реда речи у дијалектима српског језика*, докторска дисертација у рукопису, Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет.
- Павловић 1972:** Миливој Павловић, *Проблеми синтаксе и језички динамизам*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

- Павловић 2013:** Слободан Павловић, Конституисање система енклитика у српском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 42/1, 346–355.
- Пети Стантић 2009:** Anita Peti-Stantić, Opis, propis i red riječi, у: А. Peti-Stantić (ур.), *Treći hrvatsko-slovenski lingvistički skup*, Zagreb: Filozofski fakultet, 85–93.
- Петровић 1974:** Драгољуб Петровић, Из синтаксичке проблематике говора Врачана, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XVII/1, 161–182.
- Пешикан 1959:** Митар Пешикан, О месту енклитике у реченици, *Наш језик*, 9, Београд, 305–311.
- Пешикан 1965:** Митар Пешикан, Староцрногорски средњокатунски и лешански говори, *Српски дијалектолошки зборник*, XV, 1–294.
- Поповић 1960:** Богдан Поповић, *Два огледа из теорије стила*, Нови Сад: Матица српска.
- Поповић 2004:** Љубомир Поповић, *Ред речи у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ракић Милојковић 1995:** Софија Ракић-Милојковић, Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне, *Српски дијалектолошки зборник*, XLI, 521–570.
- Рамадановић–Вирч 2013:** Ermina Ramadanović, Ines Virč, Redosljed nenaglašених синтактичних јединица у kajkavštini, *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39/2, Zagreb, 603–630.
- Силић 1984:** Josip Silić, *Od rečenice do teksta*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Симић 1980:** Радоје Симић, Синтакса левачког говора I, *Српски дијалектолошки зборник*, XXVI, 1–618.
- Симић 1998:** Радоје Симић, *Опита стилистика*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Симић 2012:** Зоран Симић, Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LV/2, 169–181.
- Симић 2018:** Зоран Симић, Синтакса падежа у говору романијског платоа: метафоризација простора, *Српски дијалектолошки зборник*, LXV/1, 1–373.
- Собољев 1997:** Андреј Собољев, О синтакси јужноцрногорских и источно-србијанских говора са гледишта балканологије, у: С. Реметић (ур.), *Дани српскога духовног преображења*, IV, О српским

народним говорима, Деспотовац: Народна библиотека Ресавска школа, 9–20.

Стијовић 2007: Рада Стијовић, Говор Горњих Васојевића, *Српски дијалектолошки зборник*, LIV, 1–323.

Стијовић 2008: Рада Стијовић, Напомене о енклитикама у језику повеља деспота Стефана и кнеза Лазара, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LI/1–2, 45–52.

Ђопић 2016: Бранко Ђопић, *Јежева кућица*, Београд: Вулкан издаваштво.

Шћепановић 2013: Михаило Шћепановић, Карактеристичне особине синтаксе реченице у говору Дробњака, *Радови Филозофског факултета: Филолошке науке*, 16, Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 107–118.

ON WORD ORDER IN THE SERB LANGUAGE

Summary

The paper presents the concept of word order in the Serb language, especially in Serb dialects. Although word order in the contemporary Serb literary language has been written about in more extensive monographic studies (e. g. Lj. Popović), word order in dialects of the Serb language is a topic that has been treated less. Dialectal syntax is actually the area that have received the least attention in dialectological research. The reasons for this is various. One of the reasons may be the fact that is not so easy to obtain answers important to syntactical questions with dialectological questionnaires (it is not easy to obtain information about, for example, the use if verb forms, word order, etc.). The way the material were presented can also have an effect, where the short snippets of spontaneous speech are often printed, which do not fully correspond to the actual presentation of the speaking situation. The absense of a speech context can often make impossible to see exactly some syntactic issues, and especially not stylistic ones. Punctuation marks introduced when transcribing material cam sometimes suggest wrong conclusions about word order. Also, proofreading intervention are also often detrimental to the authenticity of the original text. However, in addition to the numerous challenges that come with the study of dialect syntax, and especially word order, there are also studies devoted to syntactic issues in Serb dialects (D. Petrović (1974), R. Simić (1974), S. Miloradović (2003), M. Jurišić (2014)). In recent time, these topics are gaining importance (Z. Simić, B. Veljović, S. Ognjanović).

Keywords: Serb language, dialects, syntax, word order / linearization.

Sanja P. Ognjanović